

Бокоч Ю. М. *Исследования политической коммуникации в контексте трансформации общества*

В статье проанализированы концепции и подходы в трактовке взаимосвязи коммуникативных и политических процессов. Определено, что развитие новых форм политической коммуникации существенно влияет на динамику политической трансформации общества, создает дополнительные возможности для демократического реформирования. Раскрыты специфические черты и ограничения информационно-коммуникативных влияний современного общества.

Ключевые слова: политическая коммуникация, трансформация общества, информационно-коммуникативное воздействие.

Bokoch Y. *Studies of Political Communication in the Context of the Transformation of Society*

The article analyzes the concepts and approaches in the treatment of the relationship of communication and political processes. Determined that the development of new forms of political communication influences the dynamics of political transformation of society creates additional opportunities for democratic reform. Disclosed specific features and limitations of information and communication influences of modern society.

Keywords: political communication, transformation of society, information and communicative impact.

УДК 32-043.7:316.774

Цимбал І. В., Бондаренко Т. В., Плугова О. Б.

СУЧАСНІ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНІ ПІД ВПЛИВОМ ІНФОРМАЦІЙНОГО ФАКТОРУ ТА РЕГІОНАЛІЗМУ

Розглядається роль засобів масової інформації та регіоналізму у конструюванні ідентичностей в Україні. Відстежуються зміни суспільної свідомості, політичної ідентичності, які відбуваються в останні роки – в умовах інформаційної війни, що в різній мірі позначається на можливостях різних регіонів України.

Ключові слова: суспільна свідомість, ідентичність, інформаційне суспільство, інформаційна політика, засоби масової інформації, регіоналізм.

Сучасний цивілізаційний процес прямує до відкритості, і тому у політичній системі сучасного демократичного суспільства одним із найважливіших аспектів ідеологічного впливу інформаційного фактору є творення й підтримування спільної культури, свідомості та формування ідентичності, насамперед національної. Це важливо тому, що саме такі феномени є у наш час пріоритетним напрямком творення спільного, прогресивного, інноваційного, перспективного інформаційного простору держави, який об'єднує представників різних соціальних груп у політичну націю, формує реальність існування спільнот і належність кожної людини до однієї з них, підтримує та сприяє позитивному сприйняттю такої належності. Особливість і в тому, що зараз, в умовах військової агресії, окупації частини територій України, в період суспільних трансформацій, на шляху до європейської інтеграції, набуває розуміння українцями власної ідентичності, усвідомлення цієї визначальної форми колективної самоідентифікації українського народу. При цьому важливо зауважити, що й досі жителі різних областей України мають відносно різний інформаційний простір (часом взаємовиключний за змістом), що безумовно впливає на формування відповідних ідентичностей.

До того ж зміни ідентичностей супроводжуються у сучасній Україні оновленням міжнародного іміджу держави, що базується на діяльності зі захисту та просування інтересів держави на міжнародній арені, а також на інформуванні світової громадськості про економічні, геополітичні, географічні особливості держави, її стан та досягнення. Однією з

основних форм використання інформації є технології створення іміджів. Інформація ж, яка тією або іншою мірою впливає на імідж країни, дослідниками визначається за такими параметрами: джерела інформації (газета, журнал, веб-сайт, прес-агенство, телевізійний канал тощо) зі своєю репутацією; авторство інформації (держава, політичний або державний лідер, посадовець, відома особистість у мистецтві, спорті, шоу-бізнесі); зміст інформації; значення або цільова спрямованість інформації [1].

Відомий дослідник у галузі масових комунікацій В. Лизанчук зазначає: «...людські спільноти творяться мережами інформаційних комунікацій, через які передається необхідна державно-політична, суспільно-економічна, ідеологічна, історична, етнічна та інша інформація. Національна мережа засобів масової комунікації – це один з «трьох китів», на якому базується державна самосвідомість, поряд з національною інтелігенцією та національною політичною елітою» [2].

Аналіз останніх публікацій показує, що рівні функціонування засобів масової інформації розглядаються в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців. Питанням взаємодії влади та ЗМІ присвячені праці О. Новакової, Г. Почепцова, В. Здоровеги, О. Копиленка, В. Лизанчука, Л. Мухамедової, А. Москаленка, В. Резуна, Т. Добросклонської, А. Чічановського, В. Шкляра, В. Воробйова, В. Миронченка, К. Маркелова, В. Попова та ін. Процес формування і реалізації сучасної державної інформаційної політики вивчають О. Грищенко, С. Чукут, Г. Почепцов тощо. Проблемам інформаційної безпеки приділяють увагу С. Сьомін, В. Бондаренко, О. Белов, Г. Перепелиця, О. Литвиненко та ін.

При вивченні наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців одним з актуальним і таким, що потребує постійного перегляду, залишається дослідження особливостей впливу інформаційного чинника на формування української суспільно-політичної свідомості, зокрема роль цього фактору в процесі регіоналізації України або навпаки – на шляху зближення представників різних спільнот у соціумі, що переживає серйозні трансформації.

Зараз українською політичною елітою активно декларуються прагнення повноправного членства у складі європейського співтовариства. Запорукою цього курсу України є об'єктивне і масове інформування населення про високі та відповідальні стандарти життя, про правові основи цивілізованого співіснування, соціальний захист, норми політичної культури, громадянської освіти та самоосвіти в європейських суспільствах, де засоби масової інформації та комунікації функціонують і як універсальні агенти соціальних зв'язків, і як соціальні медіатори.

За поширеною у науковому дискурсі типологією українська ідентичність складається з радянської, української, російської та європейської. Лідером по кількості носіїв є українська ідентичність, а інші багато в чому залежать від регіону проживання громадян, віку та соціального статусу. Загалом, як засвідчують дослідження Центру Разумкова за 2016 р. в ієрархії ідентичностей найбільш важливим для громадян України є їх сімейний стан (на цю першочерговість вказали 22% респондентів). При цьому 2-4 місця поділяють такі ідентичності: нинішня або попередня професія респондента, вікова група, гендерна належність (34-36%). Ідентифікація себе як громадянина України посідає в цій ієрархії лише п'яту позицію (29%), шосту та сьому позиції (21-22%) посідають національність і «належність до України як “країни, в якій я живу”». Останні місця в ієрархії ідентичностей посідають класова належність (17%), релігійна належність чи ставлення до релігії (11%), політичні симпатії (7%). Показово, що за даними Центру – ідентифікація себе як громадянина України відіграє найбільшу роль для жителів Південного та Західного регіонів, найменшу – для жителів Східного регіону. Національність відіграє найбільшу роль для жителів Західного регіону, найменшу – для жителів Сходу, Півдня та Донбасу; належність до України як до країни, в якій вони живуть, відіграє найбільшу роль для жителів Південного, Західного і Центрального регіонів, найменшу – для жителів Сходу. Громадянство України має дещо більше значення для етнічних українців, порівняно з росіянами, так само, як і національність та належність до України [3, с. 4].

Можна зробити попередній висновок, що прагнення всіх громадян України до судової справедливості, соціально-економічного добробуту, рівні права, можливості духовного розвитку, спільна культурна й історична спадщина можуть згуртувати народ в єдину спільноту. Зараз, загальнонаціональна ідентичність населення України перебуває у процесі становлення і продовжує формуватися. Вона характеризується певною амбівалентністю, суперечностями, коли європейська система цінностей протиставляється радянській, а відтак і російській. Активно розвивається в наш час європейська ідентичність, що особливо близька національним традиціям, цінностям, пріоритетам українців. Такий європейський вектор поступу нині увиразнює історичні доміанти та реалії війни в Україні та, водночас, сприяє консолідації українських регіонів, що в перспективі не лише мусить стати визначальним чинником поступового інтегрування України як невід'ємної частини ціннісно об'єднаної Європи, але й зайняття нею визначальних позицій на геополітичній карті світу.

Дискусійними і такими, що потребують уваги експертного середовища і політико-владних кіл, є проблеми, пов'язанні з політичною ідентифікацією українських громадян за складом, особливостями, специфічними проявами регіональних формувань. Це й історична проблематика, що зокрема актуалізувалася в останнє десятиліття, коли дослідники відзначають міжрегіональні суперечності та труднощі пошуку взаєморозуміння. На думку ряду вчених, найбільш помітні ідентифікаційні суперечності проявляються навіть не стільки між представниками різних етнічних груп, скільки серед населення різних регіонів, а також груп регіонів. Регіональний чинник за впливом на специфіку ідентичності громадян виявляється одним із ключових, особливо для населення деяких регіонів держави. Поряд із етнічною та національною ідентичностями регіональна приналежність може трактуватися і як самодостатня та навіть найважливіша складова ідентичності, у значній частини громадян України спостерігається стійка самоідентифікація передусім із конкретним регіоном, випереджаючи за значенням інші типи ідентичності [4]. До осмислення вказаних суперечностей, викликів та перспектив розвитку регіоналізму в Україні, процесів ідентифікації людини та спільноти у складних сучасних інформаційних й глобальних умовах політичного розвитку долучилися авторитетні та молоді вітчизняні дослідники О. Бабкіна, О. Картунов, Н. Колесницької, І. Кресіна, Л. Нагорна, Т. Нагорняк, Г. Палій, Т. Панченко, Н. Пашина, В. Ребкало, Ю. Римаренко, М. Степико, Є. Тихомирова, Ю. Шайгородський та інші вчені. Регіональна політична ідентичність, за визначенням більшості з цих науковців, є важливою структурою загальнонаціональної ідентичності, позначає особливості територіальної, господарської, етнічної, конфесійної, мовної, культурної і до певної міри політичної спільноти, що у перспективі також розвиває або може вносити зміни в основи особливого сприйняття загальнонаціональних політичних проблем, систему загальнонаціональних цінностей.

Знана українська дослідниця Л. Нагорна у своїй монографії «Регіональна ідентичність: український контекст» зазначає, якщо подивитися під цим кутом зору на особливості формування регіональної ідентичності в Україні, то серед факторів впливу можна назвати: 1) природно-кліматичні особливості, зумовлені рельєфом місцевості, забезпеченістю ресурсами, специфічністю поселенської культури; 2) геополітичні впливи – війни та пов'язані з ними міграційні процеси, поділи й переділи території; 3) цілеспрямовані політичні заходи держав-метрополій, спрямовані на інтеграцію території і асиміляцію населення, а також впровадження власних управлінських схем та ідентифікаційних моделей; 4) специфічність соціальної стратифікації, у тому числі зумовлену релігійними й міжконфесійними протистояннями, станом освітньої системи; 5) традиційні чи засвоєвані в процесі колонізації правові уявлення та способи самоорганізації; 6) політичні інтереси місцевих еліт [5, с. 74].

Нині в окресленому руслі величезну роль повинні відігравати і сучасні ЗМІ. Вони перетворилися на один з найважливіших інститутів сучасного суспільства. Використовуючи різноманітні функції, такі як: інформування населення про події, що відбуваються в країні та світі; функції освіти та соціалізації; реклами; розваг; наукового і культурного просвітництва,

вони разом з тим, почали навмисно фабрикувати повідомлення, що змінюють реальну соціальну дійсність, і з тим чи іншим успіхом стали намагатися маніпулювати масовою свідомістю [6]. Це важливо особливо у теперішній час, коли володіння інформаційними ресурсами дає можливість диктувати свої інтереси у міжнародних відносинах, а загальна перевага буде на боці того, хто вміє працювати з масовою свідомістю.

Спираючись на історичний розвиток різних частин нашої держави, склалось, що східні області (Донецька, Луганська, Дніпропетровська) гіперурбанізовані, порівняно з іншими. Найменш урбанізовані області на Заході – Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька. Але саме західні області характеризуються як найбільш європеїзовані – за історичною традицією, культурно-національним менталітетом, релігійними уподобаннями. Історико-культурне ядро України – її Центр, і саме тут, на думку дослідників, «гасяться» завищені амбіції і Заходу, і Сходу. Благо для України вбачається у цьому «взаємопогашенні» і у тому, що протиборствующи сили відчувають потребу одна в одній радше для політичного самоствердження, аніж для практичної реалізації автономістських чи сепаратистських устремлінь [7].

Цікаво відстежити динаміку ідентичностей, в тому числі й у світлі сучасних викликів інформаційної війни, порівнюючи вище наведені відомості за 2016 р. з тими, на які звертали увагу дослідники у 2006 р. Тоді локальна ідентифікація жителів України превалювала в усіх регіонах, але найбільше – у Центрі (50%) і на Півдні (49%). Регіональна ідентифікація найбільше була властива жителям Сходу (19%) і найменше – Центру (10%), а зі загальнонаціональною ідентичністю найбільше уособлювали себе на Заході країни (відносна більшість у 40%) [8]. Нині ж науковці акцентують увагу на пріоритетності складніших ідентичностей, властивих українському соціуму: сімейній, професійній, віковій, гендерній.

Втім для України регіональна ідентичність все ще залишається важливою складовою соціальної, нерідко й політичної ідентифікації, коли містечковий патріотизм переважає державницькі візії. Така ідентичність конструює політичні простори регіону, визначає можливості, міру і ризики владно-суспільних відносин та зближення. Політична роль українських регіонів визначається сучасними науковцями. Зокрема у разі недостатньої дієздатності загальнодержавних інститутів існує гіпотетична можливість розвитку регіоналізму за деструктивним сценарієм. Очевидно, що держава може існувати і відтворювати свої пріоритети лише на основі консенсусу сил, спроможних вибудувати сталу соціокультурну домінанту. За наявності кількох політичних субкультур і постійної дії сил взаємовідштовхування на елітному рівні пошук консенсусу є надзвичайно складним. Першочерговим завданням української держави, дослідники вважають, вироблення такої моделі соціокультурної політики, в якій поліетнічність і полікультурність українського соціуму розглядатимуться як неперехідна цінність і джерело суспільного багатства [9].

Особливості ідентичності і погляди жителів різних регіонів та областей України за такою позицією □ «сприйняття України як Батьківщини» □ розглядається у регіональному зрізі численними вітчизняними дослідниками [див. напр. 10] та засвідчує все ж наявність міжрегіональних відмінностей.

З вищенаведеного можна сказати про те, що загальнонаціональна ідентичність населення України перебуває у процесі становлення, адже майже сімдесятилітній період перебування України в складі Радянського Союзу (1922-1991 рр.) вніс свої корективи. Маневруюча політика російського уряду в результаті цього отримана ментальність українських росіян і російськомовних українців, яка формувалася протягом багатьох поколінь і ґрунтувалася на намаганнях не стати або перестати бути українцем, викоринити в собі українську ідентичність та приєднатися до ідентичності російської як «культурнішої», престижнішої. Зараз, одним із чинників, який має сприяти витворенню ідентичності мусить бути єдина державницька ідеологія та функціонування єдиного позитивного державницького іміджу, який на підсвідомому рівні має цементувати націю. Такий підхід можливий за умови розвитку культури інформаційного споживання та вдосконалення механізмів і технологій подачі суспільно значимої інформації. Враховуючи вищесказане, серед основних шляхів

оптимізації інформаційних впливів на політичні і соціальні процеси вкотре назвемо [11, с. 46]: вдосконалення механізму законодавчого врегулювання інформаційної діяльності; подальшу розбудову інформаційного простору, у якому передбачене забезпечення населення доступом до новітніх інформаційно-комунікативних технологій; впровадження і реалізацію програми інформаційної грамотності, готовності до інформаційних викликів, освіченості, стресостійкості як джерела демократизації суспільства.

Використана література:

1. Магда Є. В. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір [Електронний ресурс] / Є. В. Магда // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2014. □ № 5. □ С. 138-142. □ Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_5_29
2. Лизанчук В. Феномен невмирущості нації [Текст] / В. Лизанчук // Наукові записки АН–ВШ України, 2004. – Вип. 6. □ С. 74-81.
3. Консолідація українського суспільства: шляхи, виклики, перспективи [Текст] // Інформаційно-аналітичні матеріали до Фахової дискусії 16 грудня 2016 р. – Київ: Центр Разумкова, 2016. – 100 с.
4. Палій Г. О. Становлення єдиної національної ідентичності в контексті реалізації національних інтересів України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.05 «Етнополітологія та етнодержавознавство» [Текст] / Г. О. Палій – К., 2005. – С. 82.
5. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст [Текст] / Л. П. Нагорна. – К. : ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 405 с.
6. Кретов Б.И. Средства массовой коммуникации – элемент политической системы общества [Текст] / Б.И. Кретов // Социально-гуманитарные знания, 2000. – №1. – С. 101-115.
7. Задорожнюк Э. Г. Украина: Восток, Запад, Центр как «ось консолидации» (вторая половина 1990-х годов) [Текст] / Э. Задорожнюк // Регионы и границы Украины в исторической ретроспективе. – М., 2005. – С. 279–282.
8. Шангіна Л. Про країну, державу та громадян у перехідному віці [Текст] / Л. Шангіна // Дзеркало тижня, 19 серпня 2006 р. – С. 2.
9. Пашина Н. П. Регіональна політична ідентичність в Україні: фактори і особливості [Текст] / Н. П. Пашина. // Політологічні записки, 2012. – № 5. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2012_5_16
10. Спільна ідентичність громадян України: підґрунття, виклики, шляхи формування: Аналітична доповідь // Національна безпека і оборона, 2007. – № 9. – С.16-18
11. Цимбал І. В., Жовтун А. А., Ліманська О. Л. Світ VUCA як сучасний контекст інформаційних і суспільно-політичних змін [Текст] / І. В. Цимбал, А. А. Жовтун, О. Л. Ліманська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. □ Випуск 17: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 43-47.

Цимбал І. В., Бондаренко Т. В., Плугова О. Б. *Современные идентичности в Украине под влиянием информационного фактора и регионализма*

Рассматривается роль средств массовой информации и регионализма в конструировании идентичности в Украине. Отслеживаются изменения общественного сознания, политической идентичности, которые происходят в последние годы – в условиях информационной войны, и в разной степени сказываются на возможностях различных регионов Украины.

Ключевые слова: общественное сознание, идентичность, информационное общество, информационная политика, средства массовой информации, регионализм.

Tsybmal I., Bondarenko T., Plugova O. *Modern Identities in Ukraine under the Influence of the Information Factor and Regionalism*

The role of mass media and regionalism in the construction of identities in Ukraine is considered. Changes in public consciousness, political identity that occurs in recent years – in the context of information warfare, and to varying degrees affect the capabilities of various regions of Ukraine are monitored.

Keywords: public consciousness, identity, information society, information policy, mass media, regionalism.